Baxa, Peter

Genézia miest na Slovensku a ich topografia vo svetle archeologického výskumu

Archaeologia historica. 1985, vol. 10, iss. [1], pp. 93-103

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/139533
Access Date: 28. 11. 2024
Version: 20240929

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Genézia miest na Slovensku a ich topografia vo svetle archeologického výskumu

PETER BAXA

Mesto ako sídliskový hospodársky a sociálny fenomén s hlavnou úlohou realizátora tovarovopeňažných vzťahov určitého regionu, je jedným z javov, ktoré sú výsledkom štrukturálnej premeny pôvodného dominiálneho kráľovského majetku v Uhorsku. Rozpad služobníckej organizácie, zmeny v poľnohospodárskej výrobe i v organizácii trhových vzťahov zavŕšili dlhotrvajúci proces premeny predurbánnskych sídliskových útvarov v stredoveké mesto koncom 12. a v priebehu 13. stor. (bližšia špecifikácia metodologických postulátov viď Kučera 1978).

V priebehu 13. stor. dostalo na Slovensku výsady mestského charakteru necelých 50 lokalít (obr. 1). Tento vysoký počet ovplyvňuje 24 spišských miest na čele s Levočou, ktorých klasifikácia môže byť v jednotlivých prípadoch diskutabilná, podobne ako napr. u Jasova či Šiah. Časť miest, ktoré vznikli, resp. získali privilégiá v 13. stor., tvoria obchodné a remeselné centrá, ktoré vyrástli na báze starších predurbánnych sídiel s význačnou organizačnopolitickou funkciou či cirkevnou tradíciou (Nitra, Bratislava) na miestach s exponovanou geografickou polohou (napr. pri brodoch – Komárno, Šahy, Bratislava) a časť miest vyrástla na trasách významných obchodných ciest (šarišské mestá na trase Košice–Krakov, Trnava na križovatke Považskej cesty a neskôr významnej Českej cesty). Malú skupinu tvoria mestá, ktoré vznikli na kláštorných majetkoch (Kláštor pod Znievom, Jasov). Osobitné miesto zaujíma skupina banských miest.

Sídelná štruktúra dostala temer konečnú podobu v 14. stor., kedy sa dobudovala základná sieť obchodnoremeselného typu pozdĺž hlavných tranzitných komunikácií (Budín–Krakov cez Košice, Česká cesta po r. 1336, Považská cesta, stará Poľská cesta Ponitrím a Turcom na Oravu) a kedy vznikli niektoré banské mestá v Slovenskom rudohorí (obr. 2). Na mape sú znázornené len hlavné komunikačné ťahy, preto chýba cestná sieť v južnej časti stredného Slovenska a na Východoslovenskej nížine (priebeh komunikácií podľa Žudela 1980).

V 15. a 16. stor. sa počet miest doplnil, až na výnimky (Trenčín, Sabinov), už len o zemepanské mestá a mestečká, stredíská poľnohospodárskej výroby hlavne v nížinách a podhorských oblastiach. Obecne akceptovaný súpis miest a ich kategorizácia doposiaľ nejestvuje. Približný stav v pol. 16. stor. vyjadruje obr. 3. Je na ňom zachytených 176 lokalít, ktorých výber vychádzal z publikovaných prác venujúcich sa problematike miest na Slovensku (prehľady Marsina 1972 a 1983). K základnej orientácii slúži označenie slobodných kráľovských miest a miest, v ktorých sa uskutočnil archeologický výskum.

Práce zaoberajúce sa genézou slovenských miest, sú doteraz založené v podstatnej miere na klasických postupoch archívneho výskumu (novší prehľad Marsina 1983). Začína sa v nich prejavovať vyčerpanost pramennej bázy a skôr osobný názor ako exaktne podložená pracovná hypotéza (banské mestá a úloha nemeckej kolonizácie, Marsina 1983 a Ratkoš 1974). Daný stav neriešila síce ani doterajšie

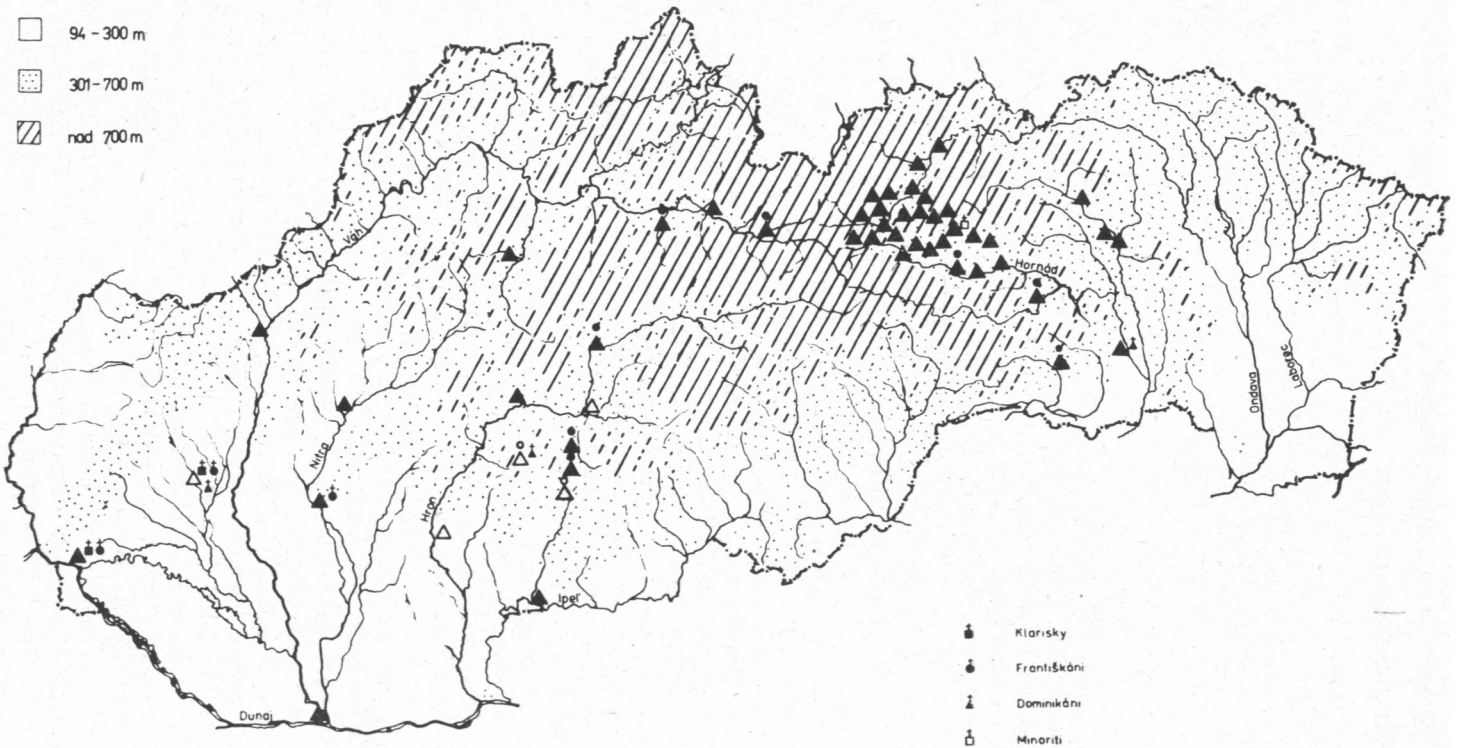

MESTÁ NA SLOVENSKU V 13. STOR.

Obr. 1.

výsledky archeológie, ale ukazujú jedinú možnú cestu ako dostať naše poznanie ďalej.

Z 25 lokalít sa iba v 6 prípadoch podarilo skúmať predurbánne osídlenie intravilánov miest a súčasne posúdiť ich podiel na vzniku a podobe mesta (Bratislava, Nitra, Spišská Nová Ves, Skalica, Hlohovec, Trebišov).

Najďalej pokročil výskum predurbánneho osídlenia Bratislavy (výskumy MSPSOP Bratislava v r. 1975–1981, nepubl.). Hoci topografia podhradskej osady naráža na ťažkosti spojené s malou citlivosťou datovacích prostriedkov (napr. otázka vzájomného vzťahu pohrebísk z 11.–12. stor. v intraviláne mesta) podstatným prínosom je korekcia zjednodušených predstáv o radiálnom zväčšovaní jej pôdorysu východným smerom a datovanie územnej expanzie osady do 12. stor., s výraznou koncentráciou osídlenia v druhej pol. tohto stor., resp. v prvej pol. 13. stor. O význame a stabilizovanom urbanizme osady pod Bratislavským hradom v 12. a prvej pol. 13. stor. svedčí fakt, že bol z väčšej časti akceptovaný neskorším mestom.

Z tohto aspektu je zaujímavá súčasná situácia výskumu Trnavy, ktorej pôdorys svedčí tiež o zakomponovaní staršieho sídliska do pravidelného tvaru stredovekého mesta. Poznanie staršej trhovej osady (dol. r. 1211), predchodcu neskoršieho obchodného centra širšieho regionu Trnavskej tabule, je však v samom začiatku. Chýbajú nám nálezy staršie než 13. stor. Pozoruhodné sú niektoré náznaky predimenzovania rozsahu mesta v dobe vytýčenia jeho pôdorysu, resp. v dobe budovania hradieb. Dvojfázovosť mestského opevnenia, zistená výskumom v r. 1984, kladie otázku, či mesto Trnava nestabilizovalo svoj pôdorys skôr než koncom 13. stor. (Mészárosová–Staník 1984).

Odlišný vývoj naznačujú archeologické nálezy v Skalici (Ruttkay 1983). Tu bude potrebné prehodnotiť tézu o význame predurbánneho osídlenia pri vzniku a vývoji mesta v 14. stor. Nová kráľovská osada, z ktorej vyrastá mesto Skalica, topograficky nenadväzuje na staršiu a menej významnú podhradskú osadu pod Kalváriou. Tento sídlištný posun možno spájať so stabilizáciou pomerov v uhorsko-českom pohraničí zač. 14. stor. a rastom významu Českej cesty v obchodnom styku oboch krajín.

Výskum banských miest nepriniesol doteraz presvedčivé dôkazy o osídlení ich intravilánu pred 13. stor., až na jeden prípad, o ktorom bude reč neskôr. Svedčilo by to pre tézu o novom zakladaní banských miest, s ktorou sa v literatúre možno stretnúť (Marsina 1983, 172). V prípade Banskej Bystrice však ťažko hodnotiť pre počiatočný stav výskumu, zameraný na mestský hrad (Vallašek–Kodoňová 1981). Výsledkom dlhodobejšieho výskumu Banskej Štiavnice je materiál malej chronologickej a topografickej hodnoty (Tóthová 1980). Svedčí o osídlení mesta v 12.–13. stor., ale neumožňuje riešiť vzťahy staršieho osídlenia k mestotvornému procesu. Novšie sa ukazuje, že bude potrebné asi korigovať naše predstavy o postavení polohy Staré mesto vo vývoji Banskej Štiavnice (Labuda 1982). Celkový obraz poznania vývoja mesta deformuje špecifická terénna situácia – situovanie osídlenia priamo na zrudnení a skala v podloží, čo dáva malú nádej preskúmať aspoň torzo pôvodnej situácie z 12.–13. stor.

Zatiaľ jediným banským mestom, u ktorého možno doložiť staršie osídlenie spojené s banskou činnosťou, je Spišská Nová Ves (Javorský 1980). Nálezy potvrdzujú znalosť tamojších ložísk železnej rudy od 9. stor. až do novoveku. Stabilizované osídlenie s dobrou geografickou polohou sa v 12. a 13. stor. stalo bázou vzniku banského mesta. Mesto, podľa niektorých indícií, prevzalo staršiu pôdorysnú formu sídliska (vreteno). Treba však zvážiť či tak nebolo skôr geomorfológiou terénu ako sformovaným tvarom predurbánneho sídliska, zvlášť, keď ho nálezy indikujú hlavne vo východnej časti Spišskej Novej Vsi. Osobitným problé-

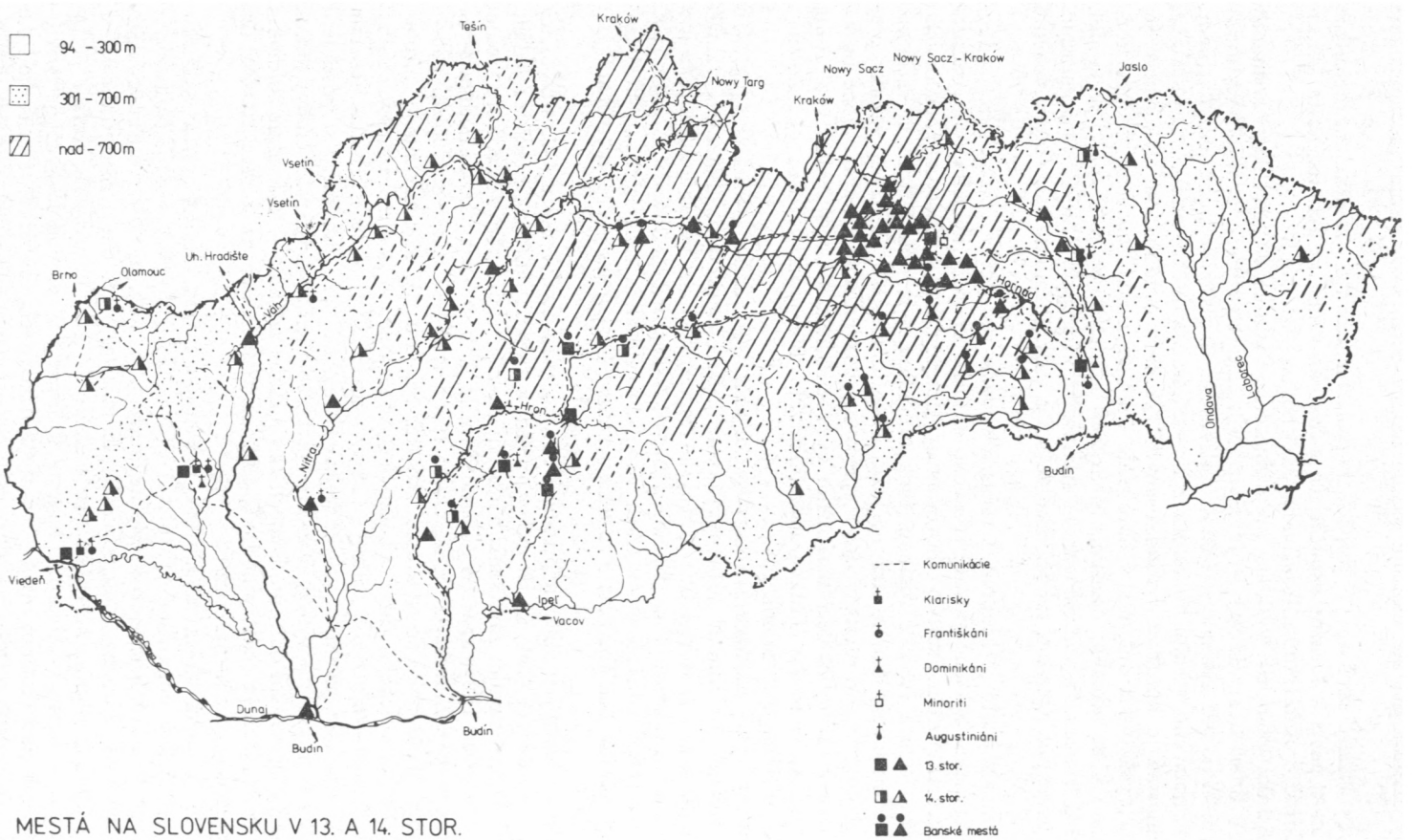

MESTÁ NA SLOVENSKU V 13. A 14. STOR.

Obr. 2.

mom je datovanie nálezov v rámci 13. stor. a možnosť vyčlenenia tzv. kolonizačného horizontu, čo akosi ostáva bokom.

Jediným zatiaľ skúmaným mestom, kde výsledky archeologického výskumu svedčia pre nové založenie je Levoča (Javorský 1982). Žiaľbohu možnosti, ktoré núka výskum mesta zaniknutého vo svojom počiatočnom vývojovom štádiu, nemožno využiť pre čiastkový charakter odkryvu osady stotožňovanej so Starou Levočou a pre naše príliš malé vedomosti o Levoči dnešnej.

Východiskovou bázou topografie ako predurbánnych sídlisk, tak vlastných stredovekých miest je objasnenie historických ekologických pomerov. Vysvetľuje inak ťažko postihnuteľné zákonitosti formovania mestského pôdorysu, smer komunikácií a situovanie dominantných stavieb. Na Slovensku sa ekologické otázky sledujú zatiaľ len v Bratislave.

K základným otázkám topografie miest patrí genéza komunikácií. Ich staršiu vrstvu predstavujú relikty staršej urbanistickej situácie, niekedy výrazne determinovanej geomorfológiou terénu (napr. Kapitulská ul. v Bratislave ako zvyšok pôvodnej prístupovej cesty na hrad od dunajského brodu. Hypotéza potvrdená nálezmi jej zástavby z 9.–11. stor. a priebehu 13. stor. na parc. č. 431 a 440 (výskum AÚ SAV Nitra v r. 1982–83). Mladšiu reprezentujú komunikácie vytvorené vlastným mestom buď pri vytvorené vlastným mestom buď pri vytyčovaní pôdorysu, alebo v procese rozvíjajúcej sa zástavby (Trojičné nám. v Banskej Štiavnici, dat. do 16. stor., Vallašek–Tóthová 1979).

Architektúru predurbánnych sídlisk reprezentujú jednopriestorové obytné stavby zemnicového alebo polozemnicového typu, ojedinele výrobné objekty a hlavne atypické jamy (Spišská Nová Ves – Javorský 1980, 111–114, Hlohovec – Pastorek 1975, 173–175, Trebišov – Čaplovič 1979). Stavby na úrovni terénu alebo kolové konštrukcie sú zriedkavé. Je to však dané skôr charakterom terénu a druhom výskumu než odrazom objektívnej reality (mám tým na mysli obmedzené plochy a sťaženú identifikáciu kolových jám v antropogénnych zeminách). Výnimočným, zatiaľ, je nález murovanej palácovej stavby typu falce z Bratislavy – Úzkej ul. č. 1 z 12.–13. stor. (výskum MSPSOP Bratislava z r. 1976–78).

S poznaním architektúry predurbánnych sídlisk úzko súvisí poznanie genézy vlastnej meštianskej architektúry, ktorá nám zatiaľ prakticky uniká. Jej počiatky možno sledovať len v Bratislave, a to vďaka zapojeniu archeológie do komplexného stavebno-historického výskumu. Podarili sa tu identifikovať paralely s architektúrou 13. stor. na Budíne (Ferus 1984). Niektoré indície svedčia pre podobnú situáciu v Trnave (Staník 1984). Najstaršia vrstva kamennej meštianskej architektúry Bratislavy 13. stor. sa podstatne líši od súdobých stavieb rovnakej funkcie, ktoré mali zrubovú konštrukciu a obvykle kamennú podmurovku. Vzájomný vzťah oboch skupín objektov z Bratislavy nie je zatiaľ vyjasnený.

Mestské opevnenie bolo jedným zo symbolov špecifického postavenia mestských komunít v dobovej feudálnej spoločnosti. Jeho vypovedaciu schopnosť, vzhľadom na rozsiahle novoveké sanácie, obohacuje archeológia nielen výskumom počiatkov opevnenia, ale aj poznaním jeho štruktúry. Osvetlenie vzniku mestského opevnenia z hľadiska chronologického i koncepčného poukazuje v niektorých prípadoch na zložitý priestorový vývoj miest (objav staršej koncepcie opevnenia Bratislavy počítajúcej s napojením na hrad – výskum AÚ SAV Nitra v r. 1982–83). Poznanie jeho štruktúry je jedným z prameňov poznania ekonomického potenciálu mimo miest. Opevnenie Bratislavy sa budovalo vo svojej základnej podobe niekoľko desiatok rokov. Výskumy v Bratislave a Levoči ukazujú na opevnenie rovnakej hodnoty (bližšie Baxa 1979 a Javorský 1982).

Výskum sakrálnej architektúry patrí k najstaršej vrstve terénnych výskumov v našich mestách. Má podstatný význam nielen pre objekty samé, ale nepriamo i pri

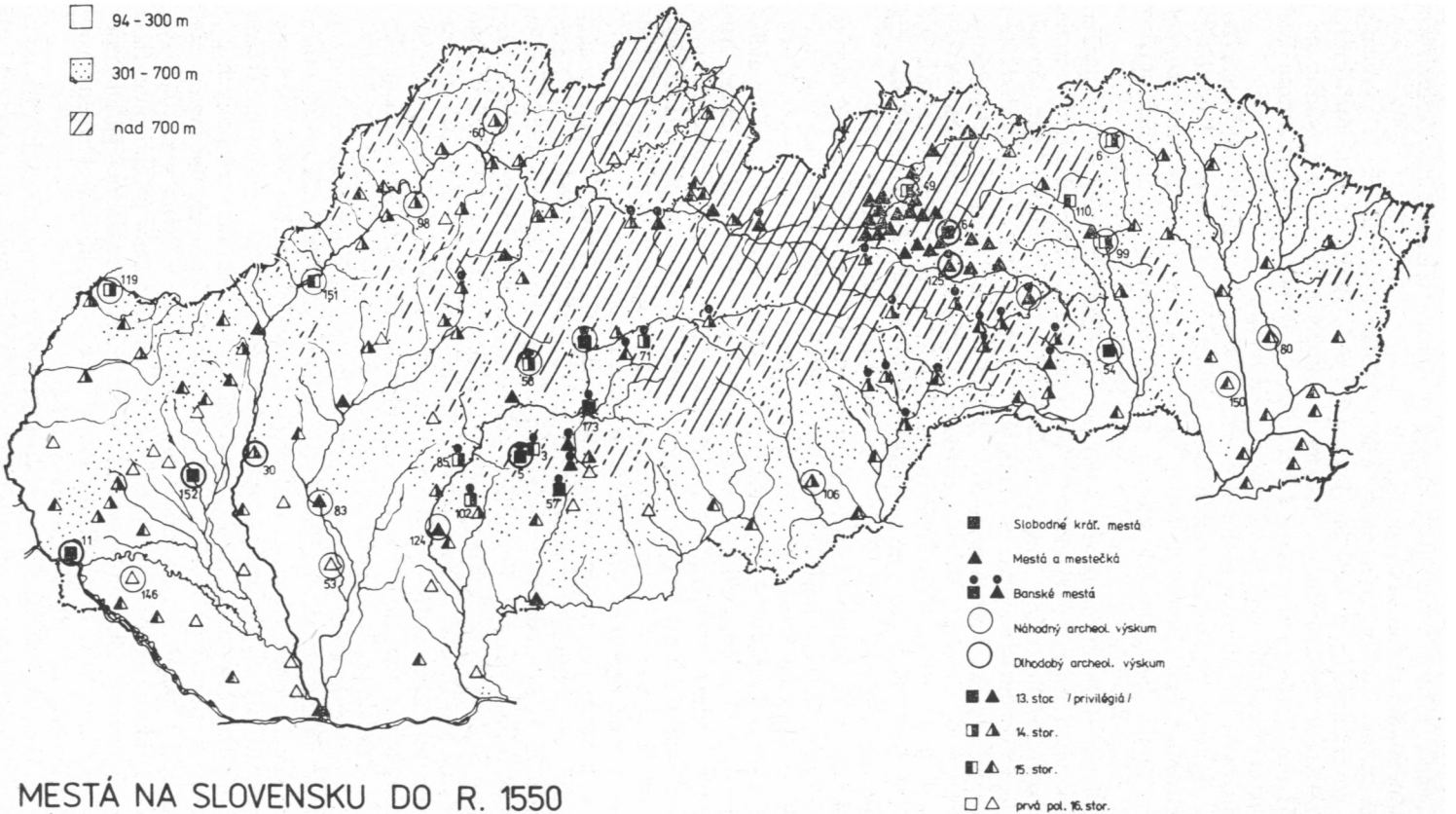

MESTÁ NA SLOVENSKU DO R. 1550

Obr. 3. 3 – Banská Belá, 4 – Banská Bystrica, 5 – Banská Štiavnica, 6 – Bardejov, 11 – Bratislava, 30 – Hlohovec, 49 – Kežmarok, 53 – Komjatice, 54 – Košice, 56 – Kremnica, 57 – Krupina, 60 – Kysucké Nové Mesto, 64 – Levoča, 71 – Ľubietová, 80 – Michalovce, 83 – Nitra, 85 – Nová Baňa, 98 – Považská Bystrica, 99 – Prešov, 102 – Pukavec, 106 – Rimavská Sobota, 110 – Sabinov, 119 – Skalica, Starý Tekov, 125 – Spišská Nová Ves, 146 – Štvrtok na Ostrove, 150 – Trebišov, 151 – Trenčín, 152 – Trnava.

analýze vlastného mestotvorného procesu. Nezastupiteľné miesto tu má identifikácia stavieb dokumentujúcich pôdorysný vývoj predurbánnych útvarov a ich význam (Pastorek 1977, Hoššo 1981) i lokalizácia archívne doložených objektov, zaniknutých či už následkom konštituovania mesta, alebo následkom iných, zatiaľ nejasných okolností (kostol sv. Alžbety v Kežmarku, farský kostol osady spišských Sasov z 13. stor., ktorá vznikla vedľa dvoch starších slovanských osád s kostolmi sv. Kríža a sv. Michala a ktorá tvorila bázu neskoršieho mesta Kežmarok, bližšie Polla 1971; kostol sv. Mikuláša, farský kostol Starej Levoče, Javorský 1981, atď.).

Významnou zložkou mestského života sú žobravé rády. V 13. stor. je doložená existencia františkánov, klarisiek a dominikánov v 6 slovenských mestách (obr. 1), v 14. stor. sú známi františkáni v ďalších dvoch (obr. 2). V Bardejove a Sabinove sú to v tom čase augustiniáni. Prekvapuje ich absencia v Kremnici a Banskej Bystrici. Doposiaľ sa nepodarilo ani v jednom prípade spresniť dobu príchodu žobravých rádov do miest, ktorý je sprievodným znakom mestotvorného procesu a dôkazom existencie hospodárskeho potenciálu formujúceho sa mesta. Výskum kláštora klarisiek v Bratislave (Štefanovičová, nepubl.) ani bratislavského kláštora františkánov (Marková 1977) nepriniesli v tomto smere nové poznatky. Objekty žobravých rádov sú tradične situované na okrajoch intravilánov miest, čo sa využíva pri analýze ich pôdorysného vývoja. Poloha františkánskeho kláštora v Bratislave je jedným z argumentov teórie o posune sídlenej plochy mesta východným smerom asi v pol. 13. stor. (Jankovič 1972, 191). Františkánsky kláštor sa podľa doterajšieho výskumu skutočne nachádza na východnom okraji územia, ktoré vykazuje výraznú koncentráciu osídlenia v priebehu druhej pol. 12.–prvej pol. 13. stor. Podľa toho možno hypoteticky predpokladať príchod františkánov do mesta už v pol. 13. stor.

Postupná koncentrácia obyvateľstva na relatívne malú plochu od konca 13. stor. si vynucovala čoraz intenzívnejšie riešenie problému komunálnej hygieny. Istý pokrok tu nastal v priebehu 16. stor., markantnejšie sa prejavil v našich mestách až v 18. a 19. stor.

Obvyklým štandartom zásobovania vodou boli studne. Ich konštrukcia zodpovedala miestnym geologickým pomerom (Baxa 1976, 49; Mészárosová 1979, 140; Javorský 1981, 119). Z Bratislavy sú známe i nálezy nadzemných častí konštrukcie studne (Baxa 1978, 40). V niektorých prípadoch sa zásobovanie mesta, resp. jeho určitých častí, riešilo zberačmi povrchovej vody, alebo cisternami (Banská Štiavnica, Tóthová 1971, 92. Archívne doklady sú pre Bardejov z 15. stor., Fejérpataky 1885, 263). Najstaršie doklady vodovodu v meste sú z Bratislavy, i to nepriame, až zo zač. 18. stor., hoci archívne správy dokladajú vodovod v Kremnici už v r. 1446, (Fejérpataky 1885, 634–5).

Bežnou, zaužívanou formou kanalizácie bola povrchová, využívajúca sklon komunikácií, na ktoré vytekala odpadová voda z dvorov. Zo 16. stor. sú doklady z Bratislavy o dláždení dvorov a budovaní odtokových žľabov ústiacich na verejné priestranstvá (Baxa 1977, 41). Zo 17. stor. pochádza zatiaľ najstarší známy doklad dláždenia ulice s odtokovým žľabom (Bratislava, Okt. nám. 12, výskum AÚ SAV Nitra v r. 1984, nepubl.). Podpovrchová kanalizácia sa objavuje v archeologických nálezoch až v 15. stor. (Bratislava, Nálepkova ul. 41, výskum MSPSOP Bratislava v r. 1977–79, nepubl.). Na zriedkavý výskyt podpovrchovej kanalizácie a jej lokálny charakter poukazuje i kanalizácia kapucínskeho a trinitárskeho kláštora v Bratislave zo zač. 18. stor. (výskum AÚ SAV Nitra v r. 1982). Zaujímavým detailom je využitie priľahlej časti mestskej priekopy ako rezervoár odpadovej vody (AMB, plán č. 1022 z r. 1766). Vcelku možno konštatovať, že podpovrchová kanalizácia nepatrila k bežnej výbave ani u špičkových meštianskych domov a slúžila jednotlivým objektom so špecifickou funkciou (mestské kúpele).

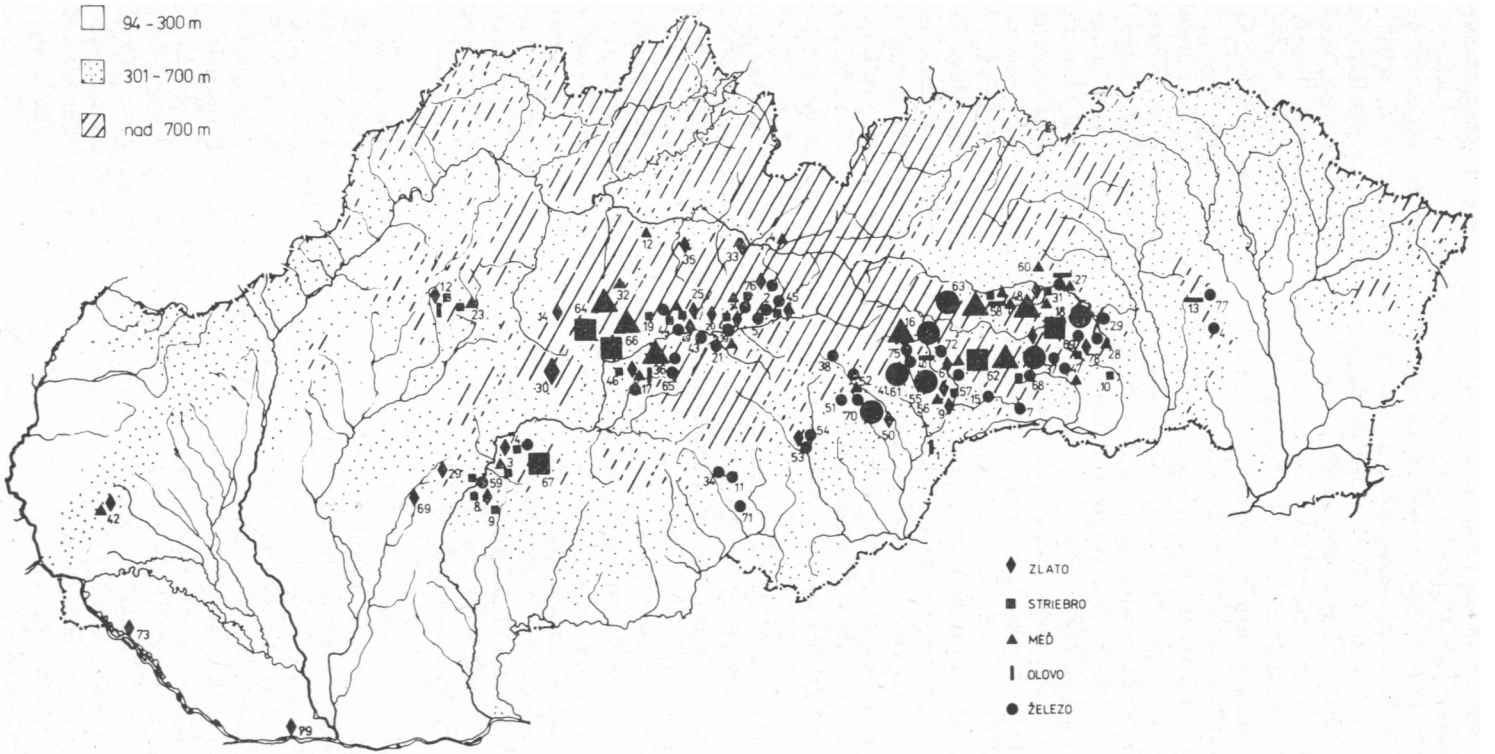

ŤAŽBA KOVOV NA SLOVENSKU V 13.-16. STOR.

Obr. 4. 16 — Dobšiná, 18 — Gelnica, 30 — Kremnica, 36 — Ľubietová, 41, 61 — Ochtiná, Slavošovce, 55 — Roštár, 62 — Smolník, 63 — Spišskogemerská rudná oblasť Hnilec — Mlynky, 64 — Staré Hory, 66 — Špania dolina, 67 — Banská Štiavnica, 70 — Turčok.

Na uskladňovanie tuhého i tekutého odpadu sa v intravilánoch miest používali príležitostné i špeciálne odpadové jamy rôznych konštrukcií. Do 17. stor. boli jednoduchšie (jamy s rozličnou vnútornou konštrukciou) a nachádzali sa obvykle v zadných častiach parciel (Baxa 1977, 49). V 17. stor. sa objavujú prvé uzavreté murované odpadové jamy – žumpy, situované do bezprostrednej blízkosti obytných častí domu (Bratislava, Panenská ul., Baxa 1980, 40). Stredoveké mestské depóniá sú známe nateraz iba z Bratislavy. Pre 14. a 15. stor. boli lokalizované na Rybárskom predmestí, kde sa odpadom zasypávali dunajské ramená.

Sociálnoekonomické zmeny v remesle 13. stor. na Slovensku, ktorých výsledkom je zrod mestského remeselníka, možno archeologickými nálezmi za danej pramennej bázy skôr ilustrovať ako riešiť. Remeslo predurbánnych útvarov je na území Slovenska reprezentované výrobnými objektami kovospracujúcich remesiel (Pastorek 1976, 43–44; Tóthová 1980, 312–313; Javorský 1980, 112; Chovanec 1982, 97–99). Ostatné remeslá sú známe len prostredníctvom svojich výrobkov. Ojedinelé pozorovania topografického charakteru sú zo Spišskej Novej Vsi (Javorský 1980, 112).

Vzhľadom na absenciu prakticky akýchkoľvek údajov archívnej povahy o mestskom remesle do konca 14. stor., sú vzácne i ojedinelé a torzovité poznatky získané archeologickým výskumom ako o jeho štruktúre, tak technologickej úrovni i topografii. Predpokladanú základnú štruktúru remesiel overujú, odhliadnuc od vlastných výrobkov, nálezy výrobných zariadení zatiaľ len v prípade hrnčiarstva (Piffl 1965, Polla-Rejholec 1961). O technologickej úrovni remesiel okrem výrobných objektov svedčí ich produkcia. Materiálna kultúra miest 13.–14. stor. však bola doteraz skúmaná len makroskopicky, špeciálny technologický výskum chýba, až na prvé pokusy s RTG fluorescenčnou analýzou technickej keramiky, zameranej na identitikáciu druhového zastúpenia remesiel v mestách (dr. Kliment, Fyzikálny ústav SAV, Bratislava). Týmto spôsobom sa podarilo v Trnave identifikovať pre 14. stor. lejárstvo bronzu a zlatníctvo.

Štruktúru mestského remesla, a to ako z hľadiska globálneho delenia, tak z hľadiska špecializácie v rámci druhu remesla, archeologický výskum pre dobu mladšiu ako je 14. stor. nedopĺňa s výnimkou významných remeselných centier so zničeným archívom (Levoča – železiarstvo, Javorský 1981, 134–136; zlatníctvo, Javorský 1981, 136) alebo miest menšieho významu a bez staršieho archívneho materiálu (Kys. Nové Mesto – Šedo 1979, 200; Žilina – železiarstvo [?], Šedo 1976; Trenčín – lejárstvo bronzu).

Istý krok vpred sa urobil pri poznávaní technologickej úrovne mestského remesla 15. a 16. stor., a to vďaka množiacim sa nálezom výrobných objektov, nástrojov i výrobkov jednotlivých remesiel. Vzácne zachované metalurgické objekty z Bratislavy (výskum AÚ SAV Nitra z r. 1982–83) a Levoče (Javorský 1981, 134–136) dávajú okrem možnosti detailnej konfrontácie s dobovými technologickými príručkami veľký priestor experimentálnej archeológii. U nálezov kováčskych dielní minimalizuje naše možnosti absencia ich výbavy (Šedo 1979, 200; Pastorek 1981, 215–217).

Pokroky sa dosiahli v spracovaní materiálnej kultúry – produktu mestských remesiel, a to ako z typologického, tak chronologického hľadiska (Polla 1979, Plachá–Nechvátal 1980, Mészárosová 1983, Mészárosová–Polla 1983). Výskum technológie stredovekých mestských remesiel sa okrem už spomenutej RTG fluorescenčnej analýzy obmedzil iba na spektrálnu analýzu skla z Bratislavy-Starej Radnice (Plachá–Nechvátal 1980).

Osobitne bolavou stránkou archeologického výskumu mestského remesla na Slovensku je výskum vývoja farebnej metalurgie so zameraním na hutníctvo medi. Ťažba a spracovanie tohto kovu spolu so striebrom, zlatom i železom mali nad-

regionálny význam (bližšie napr. Vlachovič 1964). Predurčovala to surovinová základňa Slovenska so 79 významnejšími polohami s doloženou ťažbou farebných a drahých kovov a železnej rudy v priebehu 13.–16. stor. (obr. 4). Hoci bolo Slovensko v 16. stor. najvýznamnejším producentom medi na svete, nevenuje sa doteraz tejto otázke z našej strany nijaká pozornosť, ak nepočítame výskumy zamerané na pravekú ťažbu medi v Španej doline a sprievodný náhodný nález pece na praženie medenej rudy zo 14. stor. (za informáciu ďakujem doc. dr. A. Točíkovi, DrSc.). Za takéhoto stavu bádania je ľahko vysvetliteľný paradox, že najviac nálezov zariadení na spracovanie farebných kovov pochádza z juhozápadného Slovenska (Bratislava, Trenčín, Hlohovec). Výskum a poznanie starých banských diel a s nimi súvisejúcich kovospracujúcich remesiel bol prakticky až doposiaľ vecou náhodného výskumu a okrajového zájmu jednotlivých bádateľov. V poslednom období však týmto smerom zameralo svoju činnost Banské múzeum v Banskej Štiavnici (J. Labuda) a aspoň zčasti pokrylo požiadavky výskumu tejto problematiky.

Literatúra:

Baxa, P. 1976: Archeologický výskum historického jadra Bratislavy v r. 1976. AVANS, 49–53.
– 1978: Výskumy a nálezy v historickom jadre Bratislavy. AVANS, 39–42.
– 1979: K stredovekej mestskej priekope v Bratislave. Zb. SNM LXXIII – História 19. 117–134.
Čaplovič, D. 1979: Slovanská a stredoveká osada v Trebišove, NO 21, 147–169.
Fejérpataky, L. 1885: Magyarországi városok régi számadás könyvei. Budapest.
Ferus, V. 1984: Prednáška na XVI. celoštátnej konferencii v Nitre v r. 1984.
Hoššo, J. 1981: Ďalšie výsledky archeologického výskumu mestského hradu v Kremnici. AVANS, 91–92.
Chovanec, J. 1982: Stredoveké nálezy z metalurgickej pece v Trebišove. AVANS, 97–99.
Jankovič, V.: 1972: Ulice a námestia historického jadra Bratislavy. Zb. SNM LXVI – História 12, 187–236.
Javorský, F. 1980: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS, 108–126.
– 1981: Záchranný výskum románskeho kostola v Levoči. ŠZ 19, 97–112.
– 1981: Záchranný výskum pri košickej bráne v Levoči. AVANS, 134–138.
– 1982: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS, 99–126.
Kučera, M. 1978: Genéza miest na Slovensku. AH3, 147–163.
Labuda, J. 1982: Systematický archeologický výskum na Starom Meste v Banskej Štiavnici. AVANS, 156–158.
Lehotská, D. 1974: Príspevok k základnému rozdeleniu stredovekých miest na Slovensku. HŠ XIX, 21–32.
Marková, K. 1977: Archeologický výskum v priestore bývalého františkánskeho kláštora na Pugačevovej ul. v Bratislave. AVANS, 159–160.
Marsina, R. 1972: Bádanie o dejinách stredovekých miest na Slovensku. HČ XX, 187–204.
– 1983: Reforma stredovekých miest v Uhorsku. HČ 31, 164–180.
Mészárosová, K. 1979: Stredoveké nálezy z Trnavy. AVANS, 140–142.
– 1983: Nález stredovekého sídla v Trnave. Zb. SNM LXXVII – História 23, 117–131.
Mészárosová, K.–Polla, B. 1983: Stredoveké výrobky z dreva vo svetle archeologických nálezov na Slovensku. AH 8, 299–310.
Mészárosová, K.–Staník, I. 1984: Prednáška na XVI. celoštátnej konferencii v Nitre.
Pastorek, I. 1975: Archeologické výskumy Okresného múzea v Trnave so sídlom v Hlohovci v roku 1975. AVANS, 173–175.
– 1976: Ďalšie stredoveké nálezy v Hlohovci. AVANS, 216–217.
– 1977: Záverečná etapa archeologického výskumu bývalého františkánskeho kláštora v Hlohovci. AVANS, 187–189.
– 1981: Významné stredoveké nálezy v centre mesta Hlohovca. AVANS, 215–217.
Piffl, A. 1965: Nález stredovekej hrnčiarskej pece na Primaciálnom námestí v Bratislave. Bratislava 1, 63–90.
Plachá, V.–Nechvátal, B. 1980: Stredoveké sklo z Bratislavy. PA 71, 433–463.

Polla, B.–Rejholec, E. 1961: Nález stredovekých hrnčiarskych pecí v Hlohovci. Slovenský národopis 9, 259–269.
Polla, B. 1971: Kežmarok. Bratislava.
– 1979: Bratislava – západné suburbium. Košice.
Ratkoš, P. 1974: Vznik a začiatky banských miest na Slovensku. HŠ XIX, 33–58.
Schönweizová, Š. 1971: Komorský dvor v Banskej Štiavnici. VČ 20, 92–93.
Staník, I. 1984: ústna informácia
Šedo, O. 1976: Stredoveká kultúrna vrstva v Žiline. AVANS, 268.
– 1979: Stredoveký objekt v Kysuckom Novom Meste. AVANS, 200–201.
Tóthová, Š. 1980: Zisťovací archeologický výskum v Banskej Štiavnici. AVANS, 312–314.
143–145.
Vallašek, A.–Tóthová, Š. 1979: Archeologický výskum Trojičného nám. v Banskej Štiavnici. AVANS, 242–243.
Vallašek, A.–Kodoňová, M. 1981: Komplexný výskum mestského hradu v Banskej Bystrici. AVANS,
Vlachovič, J. 1964: Slovenská meď v 16. a 17. storočí. Bratislava.
Žudel, J. 1980: Cesty v 15.–18. storočí. In: Atlas Slovenskej socialistickej republiky IX, s. 113. Bratislava.

Zusammenfassung

Bedingungen für die Entstehung von Städten in der Slowakei im Sinne der methodologischen Postulate M. Kučeras (1978) ergaben sich erst am Ende des 12. und im Verlauf des 13. Jahrhunderts. Im 13. Jahrhundert erhielten knappe 50 Agglomerationen Privilegien städtischen Charakters (Abb. 1). Die Siedlungsstruktur nahm im 14. Jahrhundert eine fast endgültig zu nennende Form an (Abb. 2). Im 15. und 16. Jahrhundert steig die Zahl der slowakischen Städte – von Ausnahmen abgesehen – nur um wenig bedeutungsvolle Städte und Städtchen (Abb. 3).

Die vorurbane Besiedlung des Stadtgeländes spielte bei der Stadtwerdung eine verschiedenwertige Rolle. Die Erforschung dieser Besiedlung steckt noch in den Kinderschuhen. Die Untersuchung von Montanstädten brachte bisher keine Belege ihrer Besiedlung vor dem 13. Jahrhundert, von Spišská Nová Ves abgesehen. Die einzige bisher untersuchte neugegründete Stadt ist Levoča.

Die Genesis der städtischen Architektur entegeht noch unserer Kenntnis, bis auf Bratislava, wo die Untersuchungen Paralellen mit Budín indizieren. Untersuchungen der Stadtbefestigungen bieten Erkenntnisse des ökonomischen Potentials der Städte und klären in manchen Fällen komplizierte räumliche Entwicklungen (Bratislava). Auch die Erforschung der Sakralarchitektur besitzt bei der Analyse des stadtbildenden Prozesses wesentliche Bedeutung. Bisher gelang es noch in keinem einzigen Fall die Ankunft der Bettelmönchsorden in den Städten genauer zu fassen. Zum Fortschritt der kommunalen Hygiene kam es in den slowakischen Städten im 16. Jahrhundert, in höherem Maß erst im 18. und 19. Jahrhundert.

Die Erforschung der städtischen Gewerbe erhellt deren Struktur bis zum Ende des 14. Jahrhunderts, das technologische Niveau und die Topographie im 15. und 16. Jahrhundert. Unzureichend ist die Kenntnis der Entwicklung der Buntmetallurgie im Hinblick auf die Stellung der Slowakei im Rahmen der Weltproduktion an Kupfer im 16.–18. Jahrhundert.

Abbildungen:

Abb. 1
Abb. 2.
Abb. 3. 3 – Banská Belá, 4 – Banská Bystrica, 5 – Banská Štiavnica, 6 – Bardejov, 11 – Bratislava, 30 – Hlohovec, 49 – Kežmarok, 53 – Komjatice, 54 – Košice, 56 – Kremnica, 57 – Krupina, 60 – Kysucké Nové Mesto, 64 – Levoča, 71 – Ľubietová, 80 – Michalovce, 83 – Nitra, 85 – Nová Baňa, 98 – Považská Bystrica, 99 – Prešov, 102 – Pukaniec, 106 – Rimavská Sobota, 110 – Sabinov, 119 – Skalica, Starý Tekov, 125 – Spišská Nová Ves, 146 – Štvrtok na Ostrove, 150 – Trebišov, 151 – Trenčín, 152 – Trnava.
Abb. 4. 16 – Domšiná, 18 – Gelnica, 30 – Kremnica, 36 – Ľubietová, 41, 61 – Ochtiná, Slavošovce, 55 – Roštár, 62 – Smolník, 63 – Spišskogemerská rudná oblasť Hnilec – Mlynky, 64 – Staré Hory, 66 – Špania dolina, 67 – Banská Štiavnica, 70 – Turčok.